

Mars 2008 - 22. årgang

Syndrom

Medlemsblad for Arbeidsmiljøskaddes Landsforening

Krever sterkere satsing på yrkessykdommer

Side 6

TILSLUTTET
NORGES HANDIKAPFORBUND

Syndrom

Medlemsblad for Arbeidsmiljøskaddes
Landsforening (A.L.F.)
Tilsluttet Norges Handikapforbund (NHF)

Besøksadresse:

Schweigaards gate 12

Postadresse:

Postboks 9217 Grønland, 0134 Oslo

Telefon 24 10 24 00 / 25 36

Telefaks 24 10 24 99

E-post helseskader@nhf.no

Kontaktperson i NHF:

Ellen Trondsen

A.L.Fs internettside: www.alfnorge.no

Ansvarlig redaktør: A.L.Fs hovedstyre

Layout: Torill Older

Trykk: Allservice AS

Forsidefoto: Jan Arne Dammen

A.L.Fs hovedstyre:

Leder:

Lars Kristian Hille

Postboks 168, 4502 Mandal

Telefon 38 26 11 65 / Mobil 91 30 88 73

Telefaks 38 26 55 62

E-post: kr-hil@frisurf.no

Nestleder:

Oddvar Petersen

Bertramjordet 22, 1251 Oslo

Telefon 24 10 25 36 (kl 10 - 15)

Mobil 45 01 80 65

Telefaks 24 10 24 99

E-post: helseskader@nhf.no

oddvar.petersen@gmail.no

Styremedlemmer:

Frode Steen Gunstensen

Moen, 6440 Elnesvågen

Telefon 71 26 50 82 / Mobil 99 74 66 72

Telefaks 71 26 50 82

E-post: frode@alfnorge.no

Jens Olav Solli

Gamle Sandvigs vei 21

4816 Kolbjørnsvik

Telefon 37 01 11 25 / Mobil 90 60 12 33

E-post: jensolli@start.no

Geir Werner

Norderhovgt. 34, 0654 Oslo

Mobil 92 82 06 75

E-post: oslogolf@yahoo.no

Varamedlemmer:

Jan Bjørn Isaachsen

Volkedalsv. 43, 4513 Mandal

Telefon 38 26 25 87 / Mobil 99 26 25 87

E-post: isaach@online.no

Marit Rokkones

Mariannestien 2, 7105 Statsbygd

Telefon 73 85 22 55 / Mobil 90 56 97 18

E-post: marokko@online.no

Jan Terje Biktjørn

4480 Kvinesdal

Telefon 38 35 45 65

E-post: jan.bik@c2i.net

Jan Erik Tandberg

Næpetrø. 11, 4790 Lillesand

Telefon 37 27 16 47 / Mobil 91 53 63 59

E-post: je-tan@online.no

Svein Bedin

Heggli, 7600 Levanger

Telefon 74 09 58 28 / Mobil 95 15 64 81

E-post: sve-bedi@online.no

Innhold

Ertet på seg yrkesmedisinere	5
Krav om sterkere satsing på yrkessykdommer	7
Likemanns-/veiledningskurs	12
Likemannsbåten	15
Kartlegging av helse og eksponering ved renseanlegg og pumpestasjoner	16
Pionerdykkerne - hva har skjedd?	18
Avviser ny yrkesskadeordning	20
Kongens fortjenstemedalje	21
Daglig dose kvikksølv	22
Knuste forsikrings-selskapet med usynlig hjerneskade	24

A.L.Fs hovedstyre

Leder Lars Kristian Hille
Medlem av fagrådet
Økonomi og administrativt ansvar

Nestleder Oddvar Petersen
Medlem av fagrådet
Media- og prosjektansvarlig

Styremedlem Frode Steen Gunstensen
Leder for redaksjonskomiteen

Styremedlem Jens Olav Solli
Lokallagskontakt

Styremedlem Geir Werner
Sekretær og A.L.F.-arrangement

Varamedlem Jan Bjørn Isaachsen
Veiledning og forebyggende

Varamedlem Marit Rokkones
Pårørendekontakt

Varamedlem Jan Terje Biktjørn
Helsesituasjon for offshoreansatte og forebyggende

Varamedlem Jan Erik Tandberg
Måling, data, forebyggende og eksponerings-
forhold for offshoreansatte

Varamedlem Svein Bedin
Forebyggende

Lars Kristian Hille

Veiledningsåret 2008

Arbeidsmiljøskaddes landsforening har vel knapt startet på et nytt år – noen gang – med så mange store og interessante saker under arbeid, og ikke minst med mulighet for løsning av svært mange av disse.

Når jeg skriver dette, under overskriften Veiledningsåret 2008, så er det nettopp på grunn av at mange av disse sakene i en eller annen form har direkte tilknytning til nettopp veiledning.

Veiledning er uansett en av våre største fanesaker og er alltid en utfordring for å kunne bli bedre og hjelpe flere.

Et meget viktig innspill i denne sammenheng var en høring i Stortinget vedrørende et Dokument 8-forslag fra Venstres stortingsrepresentanter Gunnar Kvasheim, Gunvald Ludvigsen og André N. Skjelstad. Forholdene ved utredning og ikke minst forholdet til sterkt økende kjemisk påvirkning og helsefarer ble tatt opp, der man konkluderer med ønske om "å opprette et nasjonalt kompetansesenter med kjemikalieskader og forskning som hovedanliggende".

Vi har levert en orientering om situasjonen ved våre utredningsinstitusjoner, og ikke minst de mangler vi ser i denne sammenheng, både når det gjelder kompetanse, utredningsregimet generelt, og ikke minst utarbeidelse av yrkeshistorikk.

Vi har i møter med statsråd Bjarne Håkon Hansen og representant for statsråd Sylvia Brustad kunnet legge frem disse og orientere om vår me-

ning i denne sammenhengen, og føler at vi har hatt en god dialog og fått løfte om å bli hørt videre.

Det kan virke som dette ikke griper inn i vårt veiledningsarbeid, men jeg mener at dette også er blant de aller viktigste saker vi arbeider med – nettopp i forhold til veiledningsarbeid – fordi et nasjonalt kompetansesenter vil kunne luke ut alle de merkelige ideene og tolkningene som finnes på ulike utredningsinstitusjoner, og ikke minst skape et samarbeidsforhold og en informasjonsflyt mellom et slikt kompetansesenter og den lokale Bedriftshelsetjenesten, og ikke minst primærhelsetjenesten.

Tilknytning til veiledning ligger da selvsagt i nærheten mellom de problemer vår veiledningstjeneste møter daglig rundt i landet, hvor problemer i forhold til utredning og ulike krav og meninger ved de forskjellige utredningsinstitusjoner gjør livet til de grader vanskelig for mennesker som har mer enn nok med hverdagen, men som i tillegg må møte alle verdens rare krav til dokumentasjoner for ulike problemer.

La det være klart – utredning av yrkesskade er komplisert og kanskje langt mer komplisert for primærhelsetjenesten som ikke har erfaring i å sy sammen ulike helseplager, som dukker opp til ulike tider, og å se helheten i disse plagene i forhold til yrkesutøvelse.

Dette er vanskelig, og det er på dette grunnlag vi ønsker en sentral utredningsenhet, som også foku-

serer på informasjon og utdanning av de ansatte i bedrifts- og primærhelsetjenesten.

I denne sammenheng vil vi i Arbeidsmiljøskaddes landsforening satse tungt på å videreutvikle våre veiledere i alle lokallag og derfor inviterer vi til vår største satsing noen gang på dette med et 3-dagers kurs på Gardermoen i april 2008.

Vi har som mål å få med oss 2 deltagere fra hvert lokallag i hele Norge på dette kurset. Vi vil i løpet av disse dagene forsøke å fokusere på ovennevnte og alle øvrige aspekter av utredning av kjemisk og organisk yrkesskade og alle de problemfelt som ligger rundt dette både for våre medlemmer og deres familier.

Invitasjon til dette kurset vil du finne i dette nummeret av Syndrom og på vår hjemmeside. Invitasjonen blir også sendt via e-post til alle våre lokallag. Jeg håper riktig mange vil melde seg på dette kurset.

Veiledningsarbeid er kanskje vår viktigste aktivitet overfor våre medlemmer. Det er etter hvert blitt komplisert i forhold til regelverk og utredningsinstitusjoner og det er derfor viktig at våre veiledere er så godt skolert som overhodet mulig.

Så min oppfordring er helt klar – MELD DERE PÅ!

Å leve på rett vis

Det viktigste er ikke å leve, men å leve på rett vis, sa filosofen Aristoteles.

Hva skal vi bruke livet til, og hva skal vi gjøre i livet?

Hver dag er en del av livet. Vi starter med blanke ark hver dag vi våkner, og begynner dagen. Da kan vi bestemme hva vi skal gjøre og hvordan dagen skal bli. Dette er en spennende erkjennelse, og det er slettes ikke alle som får muligheten til å våkne opp, eller starte på en ny dag. Vi burde være takknemlige og glede oss for hver dag vi får lov til å starte.

Kanskje denne dagen gir oss mulighet til å starte et nytt liv. Kanskje resultatet av denne dagen, og hvordan vi lever den, bringer ny rikdom til livet? Kanskje det nettopp derfor er lurt av oss å glemme, legge bak oss alle vonde ting og nag som vi bærer på og som plager oss. Rett og slett kaste det fra oss, og si til oss selv at denne dagen skal bli den beste i vårt liv, og at denne dagen er den viktigste i vårt liv. Bestemme oss for dette hver dag.

Det er ikke lett, nei tvert imot meget krevende å legge vekk dårlige vaner og laster som vi drar på og som lever i oss. Men tenk om vi kunne klare det bare en dag,

og få kjenne på hvor godt det vil føles, da vil vi få lyst til å klare det neste dag også. Gjøre uvenn til venn og tilgi de som har gjort oss urett.

I kirken har de et rom som kalles for Våpenrommet. I gamle dager måtte folk legge fra seg alle sine våpen der før de kunne få lov til å gå inn i kirken.

Jo mer jeg tenker på akkurat dette, jo mer minner det meg om at jeg skal legge fra meg og glemme mine dårlige egenskaper, uvaner og egoistiske tanker før jeg går inn i en ny dag. Vi burde kanskje bygge vårt eget Våpenrom inne i oss, og bestemme oss for å åpne det og legge alle våre dårlige egenskaper og laster der hver dag. Kanskje vi ikke får plass til alt etter en stund, at vi må utvide, eller at vi ikke klarer å kvitte oss med alt.

Nei, vi er nok ikke flinke nok til å mestre dette. Men dersom vi forsøker, er bevisst på det, trener på det, så klarer vi kanskje litt. Ja, tenk om alle gjorde det. Vi kan komme et stykke på vei. Jeg tror at dagen vil bli lysere og gladere, og vi blir nok et enda bedre medmenneske for de vi omgås. Et menneske er ikke født til å være et godt og harmonisk menneske, men det kan læres, og egenskapene kan tilegnes.

FRA REDAKSJONEN

Frode Steen Gunstensen

Sokrates møtte en dagenmann i en trang passasje. Han sperret veien for han med stokken sin, og spurte hvor han skulle gå for å kjøpe forskjellige livsnødvendigheter. Det fikk han svar på. Så spurte han hvor han kunne gå for å få et godt sinn og bli vakker i sjelen. Mannen ble da rådvill. Da sa Sokrates, følg med meg og lær.

Kan vi ikke bli enige om at vi skal forsøke, **så vi kan lære å leve livet på rett vis, mens vi lever**, slik som Aristoteles sa til oss.

Det er opp til hver av oss.

Utgivelsesdatoer for Syndrom i 2008

Nr. 1 - utgivelse uke 10
Materiellfrist: 1. februar

Nr. 2 - utgivelse uke 25
Materiellfrist: 16. mai

Nr. 3 - utgivelse uke 39
Materiellfrist: 22. august

Nr. 4 - utgivelse uke 51
Materiellfrist: 14. november

Følger du med på A.L.Fs nettsider - www.alfnorge.no?

Ertet på seg yrkesmedisinere

Av Jan Bjørn Isaachsen

I forrige nummer av Syndrom tok jeg for meg temaet "Veiledning og utredning" hvor jeg som vanlig brukte ganske mye spalteplass på yrkeshistorikk i forbindelse med medisinsk utredning, og da med henblikk på mulig kjemisk/organisk skade fra yrkesutøvelse.

Dette falt tydelig i god jord for mange og jeg har hatt mange henvendelser i denne sammenheng – både på enkeltes personlige saker og på spørsmål av mer generell karakter.

Dette setter jeg stor pris på og prøver å svare alle etter beste evne.

Gjennomgangshistorien i enkeltsaker er jo problemet med at sakene blir unødig komplisert av alt for mange aktører innen helsevesenet som skal uttale seg om sine spesialfelter og som ikke er i stand til å uttale seg i klar tekst.

Når alle prøver og tester tyder på at man har for seg en yrkesskade på grunn av omgang med kjemiske produkter og organiske løsemidler i arbeidssammenheng - så går det vel an å si dette.

Men man skulle av og til tro at en del av det medisinske utdannelsessystemet var å kunne uttale seg så tåkete som overhodet mulig, for at ingen skal komme etter på for å si noe annet, eller at man skulle bli beskyldt for å ta feil.

Jeg har lært meg å gå mot de best skolerte innen trygde og helsesystemet, rett og slett fordi at der hvor man kan finne mennesker som er dyktige og trygge på seg selv innen sin profesjon, også finnes de menneskene som er villig til å ta en avgjørelse - nettopp fordi de vet hva de gjør.

Det motsatte er jo nemlig å si NEI - fordi nei ikke forplikter i det hele tatt. Har man uttrykt seg i tåkespråk så har man alltid en mulighet til å endre kurs underveis, og det er trygt for den enkelte ansatte, men for klienten er dette helt ødeleggende.

En annen gjennomgående sak er at det finnes en del utredere som ikke er oppdatert på den utvikling som

har vært innen yrkesmedisin, og de endringer som må foretas i vurderingsprosessen for yrkesskader i denne kategorien.

Et godt eksempel er hva som har skjedd innen oljeindustrien og de påvirkninger ulike produkter har hatt på helsesituasjonen på de ansatte.

Gutta i A.L.F Offshore har gjort et banebrytende arbeid i denne sammenheng, og vi ser nå resultater av dette i form av godkjenninger av yrkesskader på grunn av påvirkninger som svært mange yrkesmedisinere dessverre enda ikke har tatt inn over seg, og ikke minst – de påvirkninger og produkter som brukes offshore blir også brukt i stor grad av landbaserte virksomheter, og det er derfor all grunn til å ta med seg offshore resultatene i land.

Men uansett så må jeg tilbake til yrkeshistorikken.

Jeg har klart å erte på meg en del yrkesmedisinere fordi jeg hevder at en akademiker normalt ikke vil være riktig person til å lage en yrkeshistorikk for en ansatt fra industri og næringsliv på land - og i oljebransjen.

Dette har sitt soleklare opphav i at det kun er dem som har arbeidet der som kan forklare om påvirkninger i arbeidsmiljøet, og om hvordan dette har foregått, fordi de vet best hvor skoen trykker.

Men også for den enkelte er mange påvirkninger og bruk av produkter ukjent som helsefarlige, og det er derfor av stor betydning at mennesker som kjenner ulike sider av disse problemene snakker sammen.

Jeg mener bestemt at en yrkeshistorikk skal utarbeides av den som er skadet, og i samarbeid med en yrkeshygieniker som fagbase, og gjerne en av våre veiledere med erfaring fra denne type arbeidsplasser.

Eksempelene på total mangel på informasjon om de enkelte arbeidsplasser og de daglige rutiner og påvirkninger - er mange - og av og til lurer jeg på hvordan det i det hele tatt går an å vise en så stor mangel på erfaring når det gjelder dette.

Men også innen primærhelsetjenesten er det en lang vei å gå, og det er av stor viktighet at den enkelte føler seg komfortabel med sin primærlege, og føler at vedkommende er villig til å gjøre det som er mulig for å avdekke årsaken til den enkeltes problemer.

Helseproblemer, årsak og årsakssammenheng er mange ganger meget vanskelig å sammenfatte. Det er derfor meget viktig at vi hjelper arbeidskolleger som får problemer og som ikke selv ser sammenheng mellom yrkesutøvelse og helseproblemer, til å meddele sine mistanker til primærlegen.

Mange av de problemer som oppstår kan enkeltvis også ha opprinnelse i daglige helseproblemer, og det er først når dette er eliminert, at diagnostisering mot yrkessykdom/ skade kan ta til.

Og her er det selvsagt yrkesmedisineren skal komme inn med sin faglige ekspertise og mulighet for diagnostisering av hvert enkelt tilfelle.

Vi har etter hvert opparbeidet oss gode informasjonsbaser for ulike problemstillinger i yrkessykdom/skade

sammenheng, og det vi arbeider med nå – og gjerne tar imot innspill og hjelp til – er beskrivelser av ulike faggrupper og deres arbeidshverdag og påvirkning av skadelige stoffer.

Dette gjelder ulike yrkesgrupper innen alle industri- og næringsvirksomheter samt offshore yrker og ikke minst sjøfolk av ulike kategorier.

Jeg så nylig en uttalelse fra en yrkesmedisiner hvor han elegant fjernet 10 – 12 år av klientens liv som påvirkningsår siden mannen hadde seilt til sjøs som matros. Siden han ikke hadde seilt på tankbåt så hadde han ikke vært påvirket av skadelige produkter.

Så elegant kan man utrykke sin totale mangel på viten om en yrkesgruppe, men det verste av alt er at om vi ikke tar til motmæle så blir en så horribel vurdering stående.

Jeg er sikker på at det finnes ulike nedtegnelser om forskjellige yrkesgrupper blant våre medlemmer og om påvirkninger og arbeidsmiljø. Jeg er svært interessert i å få en kopi av dette materialet.

Så om noen sitter med yrkesinformasjon – la meg få vite det slik at det også kan komme andre til gode.

For øvrig ser jeg frem til å møte så mange som mulig på vårt veiledningskurs på Gardermoen. Skulle det være spesielle ønsker eller behov i denne sammenheng, så hører vi gjerne om dette så fort som mulig.

ADVOKATFIRMA Utvalgt samarbeidspartner for A.L.F

Wangensteen, Wigemyr & Co DA

Firmaet er blant de største advokatfirmaer på Sørlandet. Våre 12 erfarne advokater yter bistand innenfor de fleste rettsområder:

Alminnelig forretningsjus * Fast eiendoms rettsforhold
Odelsrett * Bygge- og reguleringsaker * Bobehandling
Erstatningsrett-personskade * Yrkesskader/-sykdommer
Forsikringsrett * Trygderett * Strafferett * Arbeidsrett
Skatte- og avgiftsrett * Familie, arv og skifte

Våre advokater:

* Helge Wigemyr	* Johan F. Gjesdahl
* Reidar Wangenstein	* Ivar Sveen
* Erik Eriksen	* Bjørgulv Rygnestad
* Yngve Andersen	* Erik Ottemo
* Kai Knudsen	* Inger Johansen
* Sverre Ellenes	* Ronny Chr. Håkonsen

Telefon 38 17 87 10 – Faks 38 02 04 58

Vestre Strandgt. 32, pb. 716, 4666 Kristiansand

ADVOKAT GRUPPEN
SAMARBEIDENDE ADVOKATER
TØNSBERG-SKIEN-ARENDAL-KRISTIANSAND-LISTA

Utvalgt advokat for A.L.F i Akershus

**yrkesskader • personskader
pasientskader • forsikring • prosedyre**

**Advokat John Tuflått
Advokatfirma Consilium DA**

Postboks 374, 1301 Sandvika
jt@consiliumlaw.no
Telefon 67 80 51 63 / 67 80 51 50
Telefaks 67 80 51 51
Mobil 93 43 12 57

Krav om sterkere satsing på yrkessykdommer

Arbeidsmiljøskaddes Landsforening har lansert et forslag om omorganisering av den arbeidsmedisinske spesialisthelsetjenesten. 15. januar var det åpen høring i Stortinget etter at stortingsrepresentantene Gunnar Kvasheim, Gunvald Ludviksen og André N. Skjelstad fremmet et Dokument 8-forslag i Stortinget: Dokument nr 8:17 om et nasjonalt kompetansesenter.

Tekst og foto: Jan Arne Dammen

Forslaget går ut på å opprette et nasjonalt kompetansesenter for å motvirke helseskade knyttet til kjemikaliebruk. Mange mennesker dør årlig som følge av kjemikalieskader, og det trengs forskning for å redusere disse skadene.

Foruten A.L.F var det også innlegg fra SAFE (Sammenslutningen av Fagorganiserte i Energisektoren), Norsk Flygerforbund, Forbundet Tenner og Helse, Legeforeningen - Norsk arbeidsmedisinsk forening, Lederne - Sokkelkontoret i Stavanger, Norsk Sjøoffisersforbund, Fagforbundet og Offshore Dykker Unionen.

I sitt innlegg uttrykte Oddvar Petersen at A.L.F. ønsket opprettet et eget nasjonalt kompetansesenter for utredning av yrkessykdommer og da med et tett samarbeid med Statens Arbeidsmiljøinstitutt STAMI når det gjelder å utnytte kunnskap og ekspertise som er samlet ved dette instituttet. Slik det er nå er den yrkesmedisinske spesialisthelsetjenesten spredd over hele landet. Og det er vanskelig å se at det er foretatt noen samordning av denne tjenesten, som kan gi brukerne trygghet, med fastsatte normer og kjøregregler på hvordan dette skal utføres.

- Et nasjonalt kompetansesenter må framstå som uhildet på lik linje med trygderetten, og skal repre-

sentere en tverrfaglig kompetanse innen utredning, diagnostisering, yrkeshygiene og forebyggende tiltak, sa Oddvar Petersen.

For å ivareta det lokale helsevesenets behov for spesialistrådgivning, mener A.L.F. det er viktig at det gjøres tilgjengelig for primær- og bedriftshelsetjenesten, som i dag lever i et nærmest ingenmannsland når det gjelder kompetanse og rådgivning.

- Dette vil spare samfunnet for store beløp, spesielt i såkalte "second opinion"-undersøkelser. En slik sentralisering av yrkesmedisinsk fagkompetanse vil forhindre at den enkelte som blir rammet av slike sykdommer og skader og deres pårørende, ikke føler seg som kasterballe i et stort og uoversiktlig system. Dagens praksis medfører store og unødvendige psykososiale lidelser, for de rammede, fortsatte Oddvar Petersen.

Han poengterte sterkt at det kun bør være yrkessykdommer som utredes ved et slikt kompetansesenter. Selve nedtegnelsen av yrkeshistorikken bør foregå i lokalmiljøet, med den skadde sammen med en veileder, gjerne fra A.L.F. og en person med yrkeshygienisk fagkompetanse. En så detaljert yrkeshistorie som mulig er uhyre viktig for at medisinsk fagpersonell innenfor spesialisthelsetjenesten kan foreta en yrkesmedisinsk utredning som er både etisk og medisinsk forsvarlig.

- Vi opplever stadig helt håpløse yrkeshistoriske vurderinger tatt av personer uten tilstrekkelig kjenn-

Sammen med Jan Arne Dammen gjør Oddvar Petersen og Geir Werner de siste forberedelser før innlegget skal framføres for Arbeids- og sosialkomiteen.

Oddvar for åpen mikrofon.

skap til arbeidsplasser, yrker og arbeidsmiljø, understreket han.

I tillegg opplever A.L.F. i flere tilfeller at en slik utredning kan ta nærmere 10 år, med de belastninger dette medfører for alle impliserte. Med bruk av offentlige midler, håper vi dette vil kunne reduseres i fremtiden.

Fastlegen har hovedansvaret for sin pasient og det må være et krav at de har de nødvendige kunnskaper om yrkessykdommer. Kompetansen bør være på et slikt nivå at pasientens rettssikkerhet blir

ivaretatt, og at fastlegen følger de lover og regler som er fastsatt.

- Gjennom kunnskaper vil fastlegen kunne ta en avgjørelse om helseplagene skyldes akuttssymptomer, slik at videre eksponering av helseskadelige produkter opphører. Dette er langt fra tilfelle i dag, og dette resulterer i mangelfull rapportering både til trygde- og tilsynsmyndigheter. Dette kan ikke fortsette, sa Oddvar Petersen.

Statistikken som tilsynsmyndighetene opererer med når det gjelder yrkessykdommer, er etter A.L.F.s mening svært mangelfull, og gir bare en pekepinn på hva som blir rapportert.

Avslutningsvis sa Oddvar Petersen at A.L.F. støtter Dokument 8-forslaget om at Stortinget ber regjeringen opprette et nasjonalt kompetansesenter for kjemikalieskadde og forskning som hovedanliggende.

Spørsmålsrunden

Saksordfører Åse Gunhild Woie Duesund spurte om forholdet til STAMI og om A.L.F. tror at instituttet vil ha kapasitet og kompetanse nok.

- A.L.F. har et godt forhold til STAMI, svarte Oddvar Petersen,

de gjør et verdifullt og godt arbeid, de har gode fagfolk med stor kompetanse. Jeg ser for meg muligheter til økt satsning og utvidelse og et samarbeidsforhold. Instituttet driver også med utredninger i dag, såkalte "second opinion" utredninger. Et samarbeid med et slikt institutt som STAMI ser jeg som veldig positivt, og man bør benytte den høye kompetansen de har.

André N. Skjelstad ville ha en utdypning av A.L.F.s mistanke om at det er en kobling mellom det yrkesmedisinske fagpersonellet og forsikringsselskapene.

- Det er fortalt, det er skrevet og vi kjenner til forhold hvor spesialister har en rolle for forsikringsselskap, til å utstede såkalte spesialisterklæringer i forbindelse med utbetalinger av yrkesskade-forsikring, sa Oddvar Petersen.

- Vi har sett tilfeller der trygdekontoret har vært involvert med utredninger. Sakene har vært godt belyst og det er fattet vedtak hvor forsikringsselskapet forlanger en ny spesialisterklæring. Mange av våre medlemmer har erfart dette. De er ute etter erklæringer som kan trekke dette i tvil og at de blir til fordel for forsikringsselskapene. Vi har mistanke om at

Arbeids- og sosialkomiteen

Oddvar Petersen og John Kristoffersen, Norsk Flygerforbund.

det er folk innenfor den gruppa der som sitter med flere hatter på seg. Det er en del av tingene som bekymrer oss, sier Oddvar, og det må ikke forekomme!

- Det som er viktig er at rettsikkerheten til de skadde blir ivaretatt, for dette er mennesker som har blitt ressursvake. De sliter med å jobbe med sin egen sak p.g.a. de medisinske komplikasjonene dette har gitt dem, og det er for galt at de ikke skal få de rettighetene de har opparbeidet gjennom yrkeslivet, avsluttet Oddvar Petersen.

Geir Werner tilføyde at et nasjonalt kompetansesenter også bør kunne arbeide med å oppdatere primær-/bedrifts- og sosialhelse-tjenesten samt NAV om forskningsresultater, på dette området. I et omfattende forebyggende tiltak ønsker A.L.F. også at det blir tatt initiativ til en arbeidsmiljø-uke for både HMS-personale og alle ansatte som jobber med helseskadelige stoffer.

- Vi ser det som meget viktig at de ansatte har gode kunnskaper

om de produktene de omgir seg med, slik at de kan beskytte seg best mulig. Etter hvert som det stadig kommer nye kjemikalier på markedet, vil ikke problemet bli mindre, sa Geir Werner.

Flygerforbundet

John Kristoffersen fra Norsk Flygerforbund som organiserer 1400 piloter i Norge, var også positiv til et nasjonalt kompetansesenter. På verdensbasis er det ca 2200 piloter som er så skadet at de ikke lenger kan fly, og i Norge får vi stadig flere helseplager som kan relateres til yrket. Hvorfor blir flygerne skadet?

- Flyene benytter varmluft fra motorene til å varme opp kabinen, og det som skjer er at små dråper av olje kommer inn i varmlufta og skaper oljedamp. Såkalt teknisk dekomponering av olje, som gjør at man får oljedampen rett inn i flykabinen. I dag er det ingen filter som kan stoppe dette, og det er heller ingen varslingsystemer som kan gjøre besetningen oppmerksom når luftkvaliteten er forringet, sa John Kristoffersen.

Flygerforbundet har bred kontaktflate internasjonalt og har et godt samarbeid med STAMI, på dette området.

Et annet problem skjer hver gang flyet lander, for da er flygerne ute og blir eksponert for eksos, men de er også i direkte kontakt med kjemikalier som hydraulikkoljer etc.

- Våre medlemmer blir møtt med tvil og lite kompetanse og direkte feilbehandlinger blant legene generelt. Og det som skjer er at de går hjem og leser seg opp på internett, og kan mer enn legen sin. Det eneste kompetansesenteret i Norge i dag, er STAMI som kjenner denne problemstillingen godt.

Luftfartstilsynet er vår tilsynsmyndighet og vi er en av de få som ikke har Arbeidstilsynet som tilsynsmyndighet. Luftfartstilsynet er også lovgivende myndighet, og er altså tilsynsmyndighet for egne lover. Dette ser vi på som en uheldig sammenblanding.

- Vi ønsker at Arbeidstilsynet kommer og overtar tilsynsansvaret i luftfarten. Saken ligger i dag i Arbeids- og inkluderingsdepartementet, og der ligger den veldig godt ser det ut til.

- Mens vi sitter og snakker her nå, så er det faktisk folk som blir syke i luftfarten. Det er ikke så mye tilsyn med oss og det kan vi ikke lenger leve med, sa John Kristoffersen.

Flygerforbundet anser denne saken om et kompetansesenter som meget viktig, men poengterte også at vi er et lite land med 4,5 millioner mennesker som ikke kan forske på alt.

John Kristoffersen understreket viktigheten av å benytte seg av de forskningsresultatene som allerede ligger der. Det fins bl.a. internasjonale forskningsresultater om problematikken med oljedampen i flykabinen. Det er veldig viktig at vi ikke bruker ressursene på ting som er gjort før, avsluttet han.

SAFE

Halvor Erikstein fra SAFE har i sin tid som yrkeshygieniker vært i kontakt med svært mange som har blitt skadet av sitt yrke. Han har sett den håpløsheten og den vonde og uverdige behandlingen mange har blitt møtt med.

- De klarer ikke jobben sin og blir møtt med "du er ikke syk", så får de brev om at de har vært sykmeldt så og så lenge, og at de ikke lenger er ansatt i bedriften. Så skal de prøve å bevise at sykdommen skyldes arbeidsmiljøet. Systemet er veldig vanskelig og det sentrale vil være mye bedre kompetanse enn det er i dag, slik at man får en rettferdig behandling. I dag kan folk bli sendt rundt omkring og utredningen tar tid, og økonomien

og familieforholdene blir ødelagt, fortalte Halvor Erikstein.

- Behovet for å øke kompetansen på dette området er veldig innlysende, og maktpåliggende og er en del av den rettsikkerheten som folk har krav på.

- Hadde bileiere blitt behandlet på samme måte som yrkesskade-forsikringen praktiseres, ville de byttet forsikringsselskap. Enkelte yrkesmedisinske avdelinger har operert med at den skadde må minst ha vært eksponert for minst 10 standardiserte løsemiddelår for å få skaden godkjent. Dette er en praksis som overhodet ikke har hold vitenskapelig. Kortvarig høy eksponering kan gi skade i løpet av minutter. Vurderingene som er gjort fra disse avdelingene mangler som regel vurdering av hudopptak, at verneutstyr slett ikke har gitt den beskyttelse som er nødvendig og baseres på helt håpløse eksponeringsdata.

Og et slikt kompetansesenter det her er snakk om, bør også kunne ha tilsynsmyndighet overfor andre arbeidsmedisinske avdelinger, slik

at alle får en rettferdig behandling, avsluttet Halvor Erikstein.

Legeforeningen – Norsk arbeidsmedisinsk forening

- Det skjer altfor mange dødsfall som skyldes kjemikaliepåvirkning på arbeidsplassen, var åpningsreplikken til Legeforeningen. De forteller at det er store mørketall på statistikkene i dag og at kunnskapen om dagens kjemikalier er mangelfull. Stadig kommer det nye til. Derfor mener de at det er nødvendig med økte bevilgninger til forskning, utvikling, utredning og forebygging på dette området. Alle nivåer må styrkes, og de mener det er bedre med en styrking av det nåværende fagområdet innen arbeidsmedisin, enn å bygge opp et helt nytt.

- Andelen helsepersonell som jobber innen bedriftshelsetjenesten går ned og antall årsverk i de regionale arbeidsmedisinske avdelingene reduseres. Dette er alvorlig og gjør det umulig å gjøre en god jobb, sa Torunn Janbu i Legeforeningen.

Legeforeningen gir sin støtte til forslaget om satsingen på forskningen på kjemikalieskade og de deler også bekymringen som ligger bak forslaget.

- Våre arbeidshelsemiljøer er små og sårbare og dessverre så reduseres de med årene. Vi deler veldig intensjonene med å satse på dette og vi ser at det er et stort behov for å styrke tjenestene mot arbeidsrelaterte skader. Og vi trenger en styrket oversikt over data og dokumentasjon for å forbedre vårt arbeid, avsluttet Torunn Janbu før hun gav ordet videre til Kristian Vetlesen i Norsk arbeidsmedisinsk forening.

Halvor Erikstein

Kan bli oversett

- Det er behov for en rekke tiltak for å forebygge arbeidsrelaterte helseskader knyttet til kjemikalier. Man må holde fram med å stille økende krav til produsenter for å teste og risikovurdere kjemikalier som omfattes. Men til tross for dette vil det fortsatt være mange ukjente sider.

- For mange av de substansene som fins på norske arbeidsplasser i dag finnes det solid dokumentasjon om faren, men ofte tas ikke faren alvorlig nok. Risikovurderinger, handlingsplan og opplæring av arbeidstageren er omfattende og derfor nødvendig. Arbeidsmedisinsk og bedriftshelsetjenesten har denne kompetansen på dette området, men kapasiteten er ikke tilstrekkelig, sier Kristian Vetlesen.

- En god bedriftshelsetjeneste vil kunne forebygge helseskader og avdekke forhold som bidrar til yrkessykdommer.

- *Sykdomsbildet alene forteller ikke om sykdom er forårsaket av arbeidet eller ikke. Yrkesrelaterte årsaker kan derfor bli oversett, særlig om man mangler god kunnskap om arbeidsforholdet.*

Svekket kapasitet

De regionale arbeidsmedisinske avdelingene befinner seg i Oslo, Skien, Bergen, Trondheim og Tromsø. Avdelingens hovedoppgave er forebygging i arbeid og miljø, og avdelingene legger vekt på å være det faglige nettverk for bedriftshelsetjenesten og være en kompetanseinstitusjon for myndighetene, helsetjenesten, NAV, kommunene, helsevern, arbeidsgivere, arbeidstagere, pasienter og fastleger. De utdanner også

spesialister i arbeidsmedisin samt at de driver forskning.

Et viktig arbeid avdelingene gjør er pasientutredning, sakkyndighetsvurderinger, og arbeidsmedisinsk poliklinikk. Og behovet for, og kravet til pasientutredninger har økt.

- Avdelingene har en viktig oppgave i å ivareta norske arbeidstageres rettigheter. Det meste av pasientutredningene er sakkyndighetsvurderinger som er nødvendige for NAV trygd, forsikringselskaper og rettsvesen, som skal kunne vurdere om den enkelte har rettigheter i forhold til ytelser ved yrkessykdom, sa han.

Det finnes i liten grad andre fagmiljøer i Norge som kan overta slike vurderinger. Statens Arbeidsmiljøinstitutt STAMI er et nasjonalt forsknings- og faginstittutt innenfor arbeidsmiljø og har høy kompetanse.

- På arbeidshelse-området ser vi at kapasiteten svekkes, andelen av helsepersonell som arbeider innenfor bedriftshelsetjenesten har de 10 siste årene gått nedover fra 3000 til 2000.

Fra år 2000 til 2006 har antallet bedriftsleigeårsverk blitt redusert fra 500 til 340. Antall yrkeshygiene og verneingeniørårsverk blitt redusert fra 400 til 380. På de regionale arbeids- og miljømedisinske avdelingene var planen i 1988 å bygge ut til 90 stillinger, siden har nye oppgaver kommet til og vi er aldri kommet i nærheten av dette tallet. I stedet skjer det en stadig nedbygging. I 2005 var det 67 årsverk, i 2007 var det 55 og prognosen for 2008 er 52.

Til sammenligning har de tilsvarende danske avdelingene i 2006-

2007 drøyt 150 ansatte. I Sverige har de regionale avdelingene i Lund alene 75, i Göteborg 90 og i Stockholm 71 ansatte. I Finland har de et nasjonalt arbeidsmiljøinstitutt med ca 800 ansatte.

Norge ligger langt bak våre naboland når det gjelder forskning og det går mot en ytterligere svekkelse, forteller Kristian Vetlesen.

- I 2005 var det 13 årsverk som forsker eller tilsvarende stillinger i avdelingene. Prognosene for 2008 er 5 stillinger. Dette er norsk arbeidsliv ikke tjent med, avslutter han.

Fortid

Stolt som marmorstøtten
i parken
Gnistrende full av
skjulte talenter
som bare solen får frem
- sårbar som isen
en sommerdag.
Lepper fulle av lengsel
og sult
og øyne som hungrer.

Har jeg sett deg før?
Du virker så kjent,
alt av ungdomshåp
og lengsel
og alt som nesten ble . . .

Jeg er redd deg
elsker deg på samme tid
tør ikke slippe løs minner
- -
Kanskje du ligner for mye
på en jeg kjente – en gang
. . .

Anne Grethe Fure

Likemanns-/veiledningskurs

Av Jan Bjørn Isaachsen, veiledningsansvarlig

A.L.F inviterer til kurs i veiledning/likemannsarbeid 18-20/4 - 2008 på Airport Hotel Gardermoen. Alle veiledere/likemenn i A.L.F kan søke.

Veiledningsansvarlig i lokallagene er prioritert ved stor pågang til kurset.

IA.L.F er det mye god erfaring med likemannsarbeid/veiledning oppsamlet gjennom mange år. Mye av den erfaring er samlet i en Veiledningsperm som ble presentert på en likemannskonferanse på Larkollen i april 2007. Permen er tilgjengelig på A.L.Fs hjemmeside (under pekeren "forum for veiledere") i tillegg til at hvert lokallag har permen i papirutgave. 200 datablader fra 1970- og 1980-årene over kjemiske stoffer som var på arbeidsplassene på den tiden er også lagt ut på hjemmesiden.

A.L.F skal ha tilbud om å delta i samtalegrupper til medlemmer og andre som oppsøker oss. Samtalegruppene skal være ledet av en gruppeleder med erfaring fra veiledning/likemannsarbeid. Noe veiledningshjelp passer det best å ta individuelt, men mye kan også gis i grupper. Andres erfaring kan løse opp i floker hos den enkelte og samtalegrupper er sosiale og kan bryte isolasjon hos den enkelte.

Kurset vil inneholde:

- Gjennomgang og praktisk arbeid med A.L.Fs Veiledningsmappe og datablader
- NHF tilbud om veiledningstjenesten
- Gjennomgang av det å være gruppeleder i A.L.Fs samtalegrupper

Det er viktig at det enkelte lokallag prioriterer å delta på kurset. Deltakerne blir en gruppe som kan etablere kontakt med hverandre for utveksling av synspunkter og erfaringer som igjen kommer det enkelte medlem til gode.

Fremmøte fredag 18/4-08 kl 15.00

Avslutning etter lunsj søndag 20/4-08

For påmelding ta snarest kontakt med ditt lokallag eller kontakt Bent Bentsen

tlf. 900 87 458 eller 38 25 88 14

E-post: nodevig@online.no

Egenandel kommer vi tilbake til når NHF vet hvor mye penger vi blir tildelt fra Likemannsmidlene.

Program

A.L.F Veiledningskurs 18. – 20. april 2008

Sted: Quality Airport Hotel Gardermoen

Fredag 18.04.08

15.00	Fremmøte, kaffe, rundstykker
15.30	Samling i plenum, presentasjon av deltakerne
	Praktiske opplysninger osv.
16.00	A.L.F Veiledningsperm, hvordan bruke denne og veiledningspermens innhold
17.00	Gruppearbeid
19.00	Avslutning for dagen
20.00	Middag og sosialt samvær

Lørdag 19.04.08

07.30	Frokost
09.00	Plenum - foreløpig oppsummering gruppearbeid
09.30	Forum for veiledere, datablader, A.L.Fs Veileder
11.00	Gruppearbeid fortsetter
13.00	Lunsj
14.00	Plenum - NHF Veiledningstjeneste og likemannsarbeidet i A.L.F
15.00	Gruppearbeid fortsetter
18.30	Slutt for dagen
20.00	Middag og sosialt samvær

Søndag. 20.04.08

08.00	Frokost
09.00	Plenum - foreløpig oppsummering gruppearbeid
10.00	Gruppearbeid fortsetter
11.00	Oppsummering gruppearbeid
12.00	Evaluering/ Avslutning
13.00	Lunsj / Hjemreise

Hallo lesere av Syndrom

I min yrkesaktive periode som strakk seg fra 1967 til 2005 så seilte jeg i utenriksfart fra 1969 til 2005, hele tiden på kjemikalietankere. Fartsområdet var over hele verden. Nedstøvet på en hylle i kjellerboden fant jeg i dag en bok som min kone Marit sendte meg for noen år siden. Den heter Hverdagsvisdom og er skrevet av Wayne W. Dyer. Oversatt til norsk av Lisbeth Lyngaas, forlag Hilt og Hansteens. Jeg fant mye bra i denne og ønsker å dele litt med dere.

Sitat.

1. Hvis du fremdeles er opptatt av den karrieren som du bestemte deg for som ung, bør du spørre deg selv "Ville du søke råd hos en tenåring for å få yrkesrettledning?"
2. Ville du la en oppdiktet skrekkhistorie virke inn på avgjørelser i det virkelige livet?
3. Se på enhver hindring som en mulighet.
4. Merkelapper gjør livet lettere: du slipper å tenke selv.
5. Du, som er et menneske med en visjon, er som en småstein i elven. Du beveger deg stadig lenger og lenger utover, og påvirker alle som kommer i kontakt med deg.

*Mvh Svein Rokkones
Medlem A.L.F Sør-Trøndelag*

Hei, her er jeg igjen for å minne deg på at du må huske å ta en pause når du leser Syndrom, og tenke etter om du kanskje har en kommentar til noe av det du har lest. Se i bladet hvordan du kommer i kontakt med redaksjonen.

Utvalgt samarbeidspartner for A.L.F

15 års erfaring med

- Erstatning
- Yrkesskader/-sykdom
- Trafikkskader
- Forsikring
- Arbeidsrett
- Trygd
- Fast eiendom
- Ekspropriasjon

**§ ASKER-
ADVOKATENE**

Postboks 84 - 1371 Asker
Telefon 66 90 70 80 - Faks 66 90 70 81

Adv. BUGGE

Timeavtale 90 97 21 90 (mobil)
jb@askeradvokatene.no - www.askeradvokatene.no

Utvalgt samarbeidspartner for A.L.F

ADVOKATFIRMAET

JUDICIUM DA

LEON LARSEN • NILS E. TANGEDAL • GUNNAR NÆSS
HELGE POSNER • LASSE SOLBERG
WENCHE AA. SVOREN (ADVOKATFLM.)

MEDLEMMER AV DEN NORSKE ADVOKATFORENING

Vårt firma har mange års erfaring med personskadesaker, yrkesskader og yrkessykdommer/miljøskader. Vi står til tjeneste og gir en første gangs konsultasjon gratis. Ring og spør etter Helge Posner, Leon Larsen eller Gunnar Næss.

Strandgaten 1, Postboks 764 Sentrum
5807 BERGEN
E-post: advokat@judicium.no

Tlf. 55 21 01 50
Faks 55 23 45 35

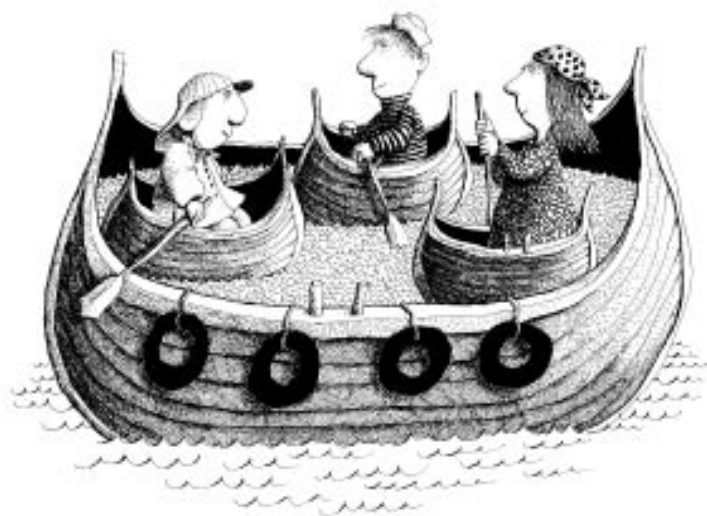
Kryssord

Lid-else	Ytelse	Gjette-Staffer	G. navn By/Kolon	Spes-ialist	Damp	Abbo-ment Dam	Den eldre	Kåre	Fer	Vekt	Drikk	Fluk-Sens	
												Rho	
Tull Ut-nus				Rom-tall	Drett	Deto-ner						Avg.	
			God Dress-ere			Vekt-else		På horske fly			Mål		
		Slette		Yrke						Gaul			
Leo-alk ose				Plur-alis		Fin-stas	Har mange blitt		Lrik			Skip	
				Srovel	Ruomi		Karr.	Tråle	Kalo-ri	Vaske	Prin-sesse	Gro Skader- bot	
Trykket Båt		Lenke mål		Diag-nose Spørsmål								Bil-merke	Hele hurven
Jam-mer		Tire Greie			Ve Tørre		Ferke		En				
Bil-del			Kata-strofe								Kjøp- Utstyr Frukt		
				Ullen Siden					Hel				
For-slag Bort	Solgod Date		Varme kilde			Italia	Støtte vev		Fyr			Stemme	
		Kjøre- tøy	Spør- lending			Sv- selsk Nabo		Kutt Spis					Av- drag
			Like		Jrri- tere				Anlegg EU for				
Ta- Lever		Adv- Fryd			Nese Fugl						2843 Ledd- ormer		
Yrke			Gang- art	Mat- rett	Ut- løp Krigs- gud			Fiske- redskap					
Vorne Utstyr									Mynt		Kjem- ne- Vene		
				Fisk			Ut- rop	Klenne Fl.mål					
Mus- instr.	Sv- Skanse			Karr.	Inn- ser								
Post				Tilbe- hør					Ord- ne				

Tema:
A.L.F.

Ved adresseforandring vennligst gi beskjed til medlemsservice NHF på tlf 24 10 24 00.

Likemannsbåten

Hei alle sammen.

Ja, så er vi kommet godt i gang med året 2008.

Vi har allerede merket at interessen for ALF blant folk som er blitt skadet av arbeidsmiljøet er økende, noe som nyinnmeldinger til ALF Sør-Trøndelag tyder på. Det er veldig givende å se at medlemmer får litt gnist av å treffe andre som er i samme båt. Dette med å kjenne seg igjen når noen andre forteller historien sin gir styrke og håp begge veier. Nå har vi hatt 2 likemannskurs i ALF Sør-Trøndelag og dette begynner vel å bære frukter.

Det er ikke å stikke under en stol at det er mange opp og nedturer i løpet av en utredningsprosess.

Det kan ofte være sterke belastninger både for den skadde og de nærmeste pårørende. Men det er veldig mye å hente i erfaringsmaterialet til ALF. Jeg nevner veiviseren og medlemsbladet Syndrom.

Hjemmesiden på internett inneholder også mye bra stoff. Så for dere som tviler eller har spørsmål er det bare å bruke det verktøyet som er der.

Vær heller ikke redd for å ta en telefon/send en SMS eller e-post.

Nå er vi kommet til februar måned og dagene blir lengre og lysere. Dette er en måned jeg setter veldig stor pris på for nå er den verste mørketiden over og våren ligger

like rundt hjørnet. Jeg vil ønske alle en riktig fin tid, ta imot lyset som kommer og ta godt vare på dere selv.

*Med hilsen
Marit Rokkones*

Nye medlemmer

Syndrom ønsker alle nye medlemmer velkommen til Arbeidsmiljøskaddes Landsforening (A.L.F)

Offshore	2	Telemark	0	Nord-Trøndelag	0
Oslo	3	Aust-Agder	0	Nordland	2
Akershus	0	Vest-Agder	3	Troms	1
Østfold	0	Rogaland	1	Finnmark	0
Hedmark	0	Hordaland	0		
Oppland	0	Møre og Romsdal	3	Totalt i år	20
Buskerud	0	Sogn og Fjordane	0		
Vestfold	0	Sør-Trøndelag	7		

Offshore har 2 nye medlemmer, 1 er tilknyttet A.L.F Oslo og 1 er tilknyttet ALF Møre og Romsdal.

Kartlegging av helse og eksponering ved renseanlegg og pumpestasjoner

Arbeidere som svarte at de hadde plager fra luftveiene, hodepine og tretthet var høyere eksponert for støv og endotoksin i løpet av arbeidsdagen enn arbeidere som ikke hadde disse plagene. Eksponering for bakterier hadde også en sannsynlig sammenheng med opplevelse av tretthet i løpet av arbeidsdagen.

Av Kari Kulvik Heldal, STAMI (05.12.2007)

En ny rapport fra Statens arbeidsmiljøinstitutt gir en oversikt over eksponering for bakterier og endotoksin og relaterte helseplager spesielt på anlegg hvor slam blir tørket. Anlegg med kjemisk/mechanisk rensing uten slamtørke og med tilhørende pumpestasjoner deltok også i undersøkelsen.

Resultatene gir en indikasjon på eksponeringsforhold ved de undersøkte renseanleggene og er ikke representative for renseanlegg generelt i landet.

Funn

Eksponering for endotoksin var relativt høy ved håndtering av avløpsvann og spesielt høy ved arbeid på anlegg med slamtørke. Eksponering for bakterier og støv var henholdsvis moderat og lav, men risikoen for å bli eksponert for høye verdier var tilstede på anlegg med og uten slamtørke.

Arbeiderne rapporterte mange og varierte plager både fra luftveiene, i form av irritasjonsplager spesielt i nesa, og fra sentralnervesystemet som hodepine, tretthet og glemsomhet. Dette ble bekreftet både med noe lav lungefunksjon og høyt nivå av inflammatorisk markør i blodet, samt svelling i ytre del av nesas slimhinner.

Eksponering for endotoksin, støv og til dels bakterier så ut til å henge sammen med både rapportering av plager fra øvre luftveier, tretthet og hodepine samt lungefunksjonsmål, inflammatorisk markør i blod og svelling i neseslimhinnen. Røyking kan være en medvirkende faktor spesielt ved lav registrering av lungefunksjonen.

Helseundersøkelser

Det ble gjort helseundersøkelser av arbeidere og kontroller før og etter arbeidet. Hensikten med helseundersøkelsene var å avdekke eventuelle inflammatoriske reaksjoner i luftveiene relatert til eksponering på arbeidsdagen. Inflammatoriske reaksjoner kan være opphav til symptomer som spesielt rapporteres blant arbeidere som håndterer avløpsvann: irritasjonsplager i luftveiene, systemiske plager som hodepine og tretthet, likeledes mage- og tarmplager.

Helseundersøkelsen besto av lungefunksjonstesting (spirometri), registrering av svelling i nesehulens slimhinner (akustisk rhinometri) og måling av nitrogenmonoksid (NO) i ekspirasjonsluft. Spørreskjema om helserisiko på måledagen ble besvart, og på slutten av dagen ble det tatt en blodprøve for å vurdere inflammatoriske markører.

Eksponering og funn i studien

Studiegruppen på 44 driftsoperatører ble sammenlignet med 34 kontroller fra rense- og komposteringsanlegg som ikke er eksponert for bioaerosoler i arbeidet. I undersøkelsen ble det lagt mest vekt på eksponering for biologiske faktorer i arbeidsmiljøet som er mest relevant ved arbeid med slamstøv, men eksponeringsforhold også ved håndtering av avløpsvann ble vurdert. Dette innbefattet bestemmelse av støvmengde, bakterier og endotoksin. Eksponering for bakterier med risiko for infeksjonssykdommer ble ikke undersøkt. Hydrogensulfid ble logget over 2-3 dager på tre anlegg.

Det ble totalt analysert 78 eksponeringsmålinger, 23 på anlegg med slamtørke, 40 ved kjemisk/mechanisk rensing og 15 ved arbeid kun i pumpestasjoner. Resultatene viste at den gjennomsnittlige eksponeringen for endotoksin var noe høy (162 EU/m³) i forhold til en antatt effektverdi på lungefunksjonen (100 EU/m³). Spesielt gjaldt dette arbeid på anlegg med slamtørke hvor opp mot halvparten av målingene lå over 100 EU/m³ med høyeste verdi over 3000 EU/m³.

Den gjennomsnittlige eksponeringen for bakterier ved håndtering av avløpsvann og slamstøv var imidlertid lav og overskrider ikke nivået hvor vi har registrert helseplager ved lignende arbeid (Bedriftsintern norm på 106 bakterier/m³). Likeledes lå eksponering

for støv under administrativ norm (ADN =5 mg/m³).

En gjennomsnittlig eksponering for inhalerbart støv på 2 mg/m³ ved arbeid med slamtørke må imidlertid betraktes som høyt da støv fra slam kan være potent for utvikling av helseplager på grunn av høyt innhold av endotoksin. På pumpestasjoner var eksponeringen lav for alle de målte komponentene. På ett silanlegg ble det registrert hydrogensulfid med en kortvarig topp på 50 ppm.

Om rapporten

Prosjektet "Kartlegging av helse og eksponering ved renseanlegg og pumpestasjoner" startet i november 2005 etter en henvendelse fra Lillevik Renseanlegg i Larvik kommune, grunnet støvplager fra

anleggets slamtørke. Tre andre renseanlegg i landet med slamtørke meldte interesse av en lignende kartlegging, videre også fire anlegg med kjemisk og mekanisk rensing uten slamtørke.

Hvert anlegg ble tilskrevet en rapport med resultater av arbeidsmiljø-undersøkelsen og med forslag til tiltak. Prosjektdeltagere ved STAMI har vært Lene Madsø og Per Ole Huser. Det ble videre etablert samarbeid med anleggenes bedriftshelsetjenester. Denne rapporten ble skrevet etter en henvendelse fra Norsk vann og avløp (NORVAR) som ønsket en sammenstilling av faglige konklusjoner fra de gjennomførte arbeidsmiljøundersøkelsene av de deltagende avløpsrenseanleggene.

Ung kvinne

Usminka – ein uslipt smaragd
står framfor meg
tårar lik krystallar på kinn
den raudaste rose
huda kvit alabast
smyg seg rundt halsen
stolt som av kongeætt.
Augo skin svartar enn natta
håret i kveldssola
purpur og gull.
ei nordisk gudinne.
Stolt som ei fure mot vinden
ikkje til å knekkje.
Ikkje i tusen år.

Anne Grethe Fure

Utvalgt samarbeidspartner for A.L.F

ADVOKATFIRMAET NORMAN & CO ANS

ETABLERT 1878

Helge Husebye Haug
Kjell Inge Ambjørndalen
(leder av fagrådet i A.L.F)
Jane M. Ytreøy Grøndalen
Julie Høydal Davik

M.N.A

E-mail: advokatfirmaet@norman-co.no
www.norman-co.no

PERSONSKADE
YRKESSKADE
PASIENTSKADE
FORSIKRING
PROSEDYRE

Kontoradresse:
Huitfeldtsgt 4
0253 Oslo

Telefon
22 12 11 80

Telefaks
22 12 11 90

Pionerdykkerne - hva har skjedd?

Staten har tatt ansvar for pionerdykkerne på moralsk og politisk grunnlag, men har ikke erkjent et juridisk ansvar for de skader pionerdykkerne ble påført. Hvis man ønsker fastslått et juridisk erstatningsrettslig ansvar, hører det naturlig hjemme i domstolene. Nå har flere dykkere valgt å bringe sin sak inn for retten.

Den senere tid har det vært flere oppslag i media om tidligere nordsjødykkere, hvor det hevdes at dykkeraktiviteten i pionerperioden (1965-1990) var uforsvarlig. Flere av dykkerne har saksøkt staten med krav om erstatning for helseskader de ble påført i arbeidet. Rettssakene for den første gruppen av dykkere ble berammet til 26. februar 2007 og det var satt av 4 uker til hovedforhandlingen. For den andre gruppen av dykkere er rettssaken berammet fra 28. januar til 9. mai 2008. Retten skal i disse sakene ta stilling til om staten kan holdes juridisk ansvarlig for at dykkerne har blitt skadet ved dykking på norsk sokkel. Dom i den første saken falt 10. august 2007, hvor på staten ble holdt erstatningsansvarlig på ulovfestet objektivt grunnlag. Både Staten og dykkerne besluttet å anke saken, og den skal nå opp for Borgarting Lagmannsrett 12. august 2008.

Staten har ikke benektet at dykkere har blitt skadet som følge av dykking i oljevirkksomheten i pionertiden i Nordsjøen. Dette er også godt dokumentert og lagt frem for Stortinget i Stortingsmelding nr. 47, der Staten la til grunn at den hadde et moralsk og politisk ansvar for dykkernes skader, men ikke et juridisk. Den offentlig oppnevnte granskingskommisjonen

i 2002 (Lossius-kommisjonen), har hatt adgang til offentlige og private arkiver, også fra dykkerne selv, og de har trukket sine konklusjoner på bakgrunn av dette. På dette grunnlag er de innrømmet en kompensasjonsordning fra Stortinget på inntil 2.5 mill og i tillegg oppreisning på 200.000. Uenigheten med dykkerne går nå på om Staten har et juridisk ansvar for de skader de er påført. Staten vil utover dette ikke kommentere utspill som er knyttet til de pågående rettsprosesser, men gjengir nedenfor deler av Statens oppfølging av pionerdykkersaken.

Dykking i pionertiden i Nordsjøen har vært vurdert av en uavhengig granskingskommisjon, Pionerdykkerne i Nordsjøen NOU 2003: 5. Det samme faktagrunnlaget som fremgår av denne rapporten, ble lagt til grunn av regjering og Storting ved behandlingen og oppfølgingen, jf St.meld. nr. 47 (2002-2003) og Innst. S. nr. 137 (2003-2004). Alle høringsuttalelser som er mottatt til granskingskommisjonens rapport ble vedlagt stortingsmeldingen som uttrykt vedlegg.

Både regjering og storting tok utgangspunkt i at mange av pionerdykkerne i dag sliter med alvorlige medisinske problemer.

Stortinget besluttet i lys av dette at pionerdykkerne skulle tilkjennes en kollektiv og individuell oppreisning og kompensasjon for sitt banebrytende arbeid i Nordsjøen fra 1965 til 1990. Stortinget viste blant annet til at aktiviteten hadde karakter av å være ekstrem og banebrytende, at kunnskapen om dykking ikke var så god som i dag og at deler av virksomheten derfor var lite regulert.

Myndighetene har gjennomført flere tiltak for å følge opp pionerdykkerne:

- Det ble i 1999 inngått en avtale med Haukeland sykehus om undersøkelser av pionerdykkerne. Sykehuset stiller til rådighet kompetanse fra de viktigste spesialistgruppene, blant annet innen nevrologi, nevropsykologi, øre-nese-hals og lungemedisin.
- Sosial- og helsedepartementet utbetalte i perioden fra 2000 til 2002 inntil 200 000 kroner til 123 pionerdykkere med varig helsesvikt og dermed redusert inntektsevne.
- For å hjelpe dykkere i en vanskelig økonomisk situasjon er det blitt opprettet en straks-hjelpsordning som nå kan utbetale inntil 300 000 kroner.
- Dykkerkontakten ble opprettet i 2003. Dykkerkontakten gir veiledning innen gjeldsrådgivning, helse og sosiale spørsmål. Her kan dykkerne til en hver tid henvende seg for gratis råd og hjelp.
- Stortinget har vedtatt en særskilt kompensasjonsordning som kan gi den enkelte pio-

nerdykker utbetaling på inntil ca. 2,5 millioner kroner og i tillegg en oppreisning på 200 000 kroner. Dette er et vesentlig høyere beløp enn andre grupper har fått i engangsbeløp eller billighetserstatning. Kompensasjonsordningen har så langt sikret over 200 dykkere og pårørende rask utbetaling av kompensasjon, uten omfattende krav til dokumentasjon og bevis.

- Norsk Oljemuseum har innenfor en ramme på 10 millioner kroner fått i oppdrag å dokumentere historien om pionerdykkerne.
- Staten har utbetalt ca. 8,5 millioner kroner til de som har

bistått pionerdykkerne med å fremme sin sak.

I tillegg kommer eventuelle forsikringsordninger, ménerstatning ved yrkesskade samt kompensasjon fra Statoil.

Departementet har mottatt flere innsynsbegjæringer, og disse har blitt behandlet etter reglene i offentlighets- og forvaltningsloven.

Det hevdes i ulike sammenhenger at 40 prosent av pionerdykkerne omkom og at 96 prosent av dykkerne har fått sin livskvalitet betydelig forringet. Dessverre er det vanskelig å fremskaffe gode

og nøyaktige tall på området. Av Grankingskommisjonens rapport fremkommer det at i perioden 1965 til 1990, som regnes som pionertiden, er det sikre opplysninger om 17 dødsfall på norsk sektor av Nordsjøen. Det er i samme periode registrert om lag 365 dykkere på norsk sektor. Av de 235 dykkerne som svarte i en spørreundersøkelse, var 139, eller nær 60 prosent i fast arbeid. Nær 20 prosent av dykkerne ble oppgitt å være arbeidsuføre.

Kilde: Regjeringen.no

Årsaksbehandling av kloakkgasser og gassslukt med Nutriox®

Bruk av Nutriox® hindrer septiske forhold i ledningsnett og på renseanlegg.

Hvordan oppstår gass og gasssluktproblemer

Bakterier bryter ned organisk stoff i avløpsvann og slam. Brukes tilgjengelig oksygen opp i denne prosessen, oppstår anaerobe eller septiske forhold. Slike forhold fører til helsefarlig og korrosiv hydrogensulfid (H₂S) og andre uønskede og illeluktende kloakkgasser.

Nutriox®-prosessen

Ved Nutriox®-prosessen tilføres bakteriene en spesialprodusert og ufarlig nitratløsning av høyeste renhetsgrad og vannløselighet. I en biologisk prosess kultiveres en ønsket bakteriekultur. Produksjon av H₂S og uønskede kloakkgasser opphører.

Behandling av avløpsvann og slam

Tilsettes Nutriox® forbedres bakteriekulturen i avløpsvann. Helsefaren fra uønskede kloakkgasser reduseres til et minimum. Korrosjon og sjenerende lukt forhindres. Renseanlegget avlastes. Dosering på slam forhindrer helsefarlig gassutvikling og sjenerende gassslukt. Avvanningsegenskaper, koagulering og separasjon forbedres.

Doseringskontroll

For optimal dosering av Nutriox® anbefales bruk av Yara's spesialutviklede doseringskontrollere. Tilsetting er mulig i pumpestasjoner, kummer, fortykkere, slamlagertanker og til septikk. Anbefales også på industrielt avløpsvann.

For mer informasjon ta kontakt på telefon 24 15 74 11

www.yara.no

Avviser ny yrkesskadeordning

Skal LO støtte forslaget til ny yrkesskadeordning må det legges inn dekning for belastningslidelser. LO krever også utredning om slitasjeskader.

Yrkesskadeordningene har lenge vært modne for forenkling og forbedring. Det såkalte Kjønnstadutvalget gikk i 2004 inn for en ren forsikringsbasert ordning. LO ville ha en samordning av regelverket i folketrygdloven og yrkesskadeloven, og at trygdens vedtak skal være bindende for forsikringsselskapene. Da det var stor uenighet blant høringsinstansene, ble nytt lovforslag forsinket.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet foreslår nå at yrkesskadeytelsene i folketrygden oppheves, og at det opprettes en egen arbeidsskadeenhet som avgjør om det foreligger en yrkesskade/yrkessykdom. LO er fornøyd med at tanken om en forsikringsbasert ordning er forlatt. Men departementets forslag til forenkling tilfredsstillende ikke LO som underkjenner det i sin høringsuttalelse.

For å akseptere forslaget forutsetter LO er at det allerede ved omleggingen legges inn dekning for belastningslidelser – slik som i Danmark og Sverige. Det må også settes i gang en utredning om slitasjeskader som grunnlag for et lovforslag. Dette forutsettes å være på plass i god tid før LO-kongressen i mai 2009.

Departementets forslag betyr heller ingen forenkling av dagens ordning der skadelidte må forholde seg til to instanser. I tillegg til NAV og forsikringsselskapet kommer arbeidsskadeenheten. LO mener det er flere klare svakheter ved den foreslåtte modellen.

Fleksibiliteten i dag der skadelidte har behov for a kontodekning av inntektstap og utgifter, forsvinner. Yrkesskade kan fortsatt risikere at de tre instansene kommer til ulikt resultat i samme sak.

Et annet sentralt punkt er årsaks- og beviskrav. Erfaringen er at trygdeetaten praktiserer lovverket lempeligere overfor skadelidte enn forsikringsselskapene gjør. LO mener det må være tilstrekkelig at skadelidte påviser å ha vært utsatt for skadelig eksponering i arbeidet og at vedkommende har symptomer som er forenlig med sykdom listet i yrkesskadeforsikringsloven.

Årsaks- og bevisreglene i en ny lov må derfor utformes så klart at situasjonen for skadelidte ikke svekkes.

Yrkesskadeerstatning må være på samme nivå som summen av dagens yrkesskadeytelser fra folketrygden og erstatningen etter yrkesskadeforsikringsloven. Standardutmålingene må justeres i lys

av dette og i lys av omlegginger i pensjonssystemet, ifølge LO. Det er også andre urimeligheter i standarderstatningene som må rettes opp, for eksempel at folketrygdens grunnbeløp har vært underregulert.

LO kan ikke akseptere at forvaltningslovens strenge innsynsrett skal gjelde for en ny yrkesskadeordning. Videre er LO skeptisk til å la forsikringsselskapene få en sentral rolle i forberedende saksbehandling. Denne oppgaven bør ivaretas av trygdemyndighetene. I forslaget berøres heller ikke hvem som skal foreta utmålingen av erstatningen. LO mener det bør skje hos arbeidsskadeenheten. Men en eventuell arbeidsskadeenhet bør ikke bli lik Norsk Pasientskadeerstatning der saksbehandlingen tar lang tid og mye annet er bristfeldig.

Departementet tror en omorganisering vil redusere skadelidtes behov for juridisk bistand. LO aksepterer derimot ikke at omleggingen gir innskrenkninger i skadelidtes rettssikkerhet.

Kilde: Nina Sandås/LO-Aktuelt

F.v.: adm.dir. Thor Hegg Eriksen, Inger-Lise Olavsbråten, ordfører Elly Therese Thoresen, styreformann Torsten Kjellin.

Kongens fortjenstemedalje i sølv til Inger-Lise Olavsbråten

Tirsdag 18. desember 2007 ble Inger-Lise Olavsbråten tildelt Kongens fortjenstemedalje i sølv ved en høytidelig anledning i festlokalene i Drammens Børs.

Ordføreren i Nedre Eiker, Elly Therese Thoresen foretok overrekkelsen, og Inger-Lise Olavsbråten mottok blomster og hilsen bl.a. fra styrets formann Torsten Kjellin.

Inger-Lise Olavsbråten ble ansatt ved Trelleborg Viking AS (tidligere Viking Mjøndalen AS) 9. januar 1964 som lønningsassistent, og avanserte deretter til

lønningsansvarlig. Hun utførte sitt arbeid på en svært tilfredsstillende måte, var utrolig pliktoppfyllende, meget hjelpsom, hadde svært lavt sykefravær, og overholdt alle tidsfrister innen lønnsområdet til punkt og prikke. Hun behersket lønnsområdet med alle lover, regler, forskrifter og bestemmelser fullt ut. Hun var også kasserer i Negotias gruppe ved Trelleborg Viking.

Utenom jobben var hun i tillegg engasjert i Landsforeningen for Løsemiddelskadde, avd. Buskerud. Foreningen er tilsluttet Norges Handikapforbund. Der har

hun vært sekretær siden 1994. Hun har deltatt på mange årsmøter i NHF Buskerud og har gått på mange Likemannskurs for pårørende i regi av NHF. Var også med i en tverrfaglig gruppe innen likemannsarbeid sammen med andre Handikaplag innen NHF Buskerud.

I 2005 fikk hun tildelt ALF Buskeruds æresdiplom sammen med sin mann, Olav Olavsbråten.

Hun ble pensjonist (AFP) fra 6. februar 2007, etter 43 års sammenhengende arbeidsinnsats ved Trelleborg Viking AS.

Daglig dose kvikksølv

«Pass på termometeret – kvikksølvet er livsfarlig.» Det visste både barn og voksne. Likevel var tannlegeassistent Sissel Mortensens jobb å gni kvikksølvet mykt med fingrene. Uten beskyttelse. Mange timer, hver dag, i flere tiår.

Kilde: Titti Brun/Fagbladet

Amalgamsaken

- Omkring 10.000 kvinner jobbet som tannlegeassistenter mellom 1960 og 1990. Det var særlig kvinner som jobbet mye med kobberamalgam i lokaler der det også var mye søl med kvikksølv, som rapporterer om kroniske lidelser.
- Mange av disse kvinnene har verken hatt økonomi eller krefter til å kjøre saken for retten. Hittil er alle saker om erstatning i trygdesystemet avslått. En sak har vært behandlet i lagmannsretten, men kvinnen tapte.
- LO ba i 1987 Arbeidstilsynet om å endre nivået for akseptabel eksponering i samsvar med endringer som ble vedtatt i Sverige. Det ble ikke fulgt opp.
- 31. oktober ble sluttrapporten fra St. Olavs Hospital i Trondheim om skadevirkninger av amalgam lagt fram. Dersom den bekrefter sammenhengen mellom kvikksølveksponering og senskader, forventer Fagforbundet at kvinnene som har fått varige skader, gis erstatning.
- Håpet er at arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hanssen vil endre mening og be trygden ved Nav å godta eksponering for kvikksølv som yrkesskade.
- Hvis Nav opprettholder sitt avslag i Mortensens sak, anker Fagforbundets advokat det til Trygderetten. Trygderetten vil kanskje kreve enda flere spesialisterklæringer, som kan ta tid å innhente på grunn av lang ventetid ved sykehusene. I verste fall kan det gå to år før Mortensen får den endelige kjennelsen fra Trygderetten – og før saken kan stevnes for Lagmannsretten. Er hun heldig, kommer saken opp i de ordinære domstolene i løpet av 12 måneder. Til sammen kan prosessen da ta tre år.

Sissel Mortensen (57) har vondt i ledd, sliter med svimmelhet og konsentrasjonen. Hun har søvnprob-

lemer og må ha huskelapper for alt mulig. Lappedama, kaller de to barna henne. Hun blir usikker og ubeslutsom fordi hukommelsen svikter henne. Den konstante følelsen av å ha glemt noe viktig, er vond og stressende å leve med. Da hun leste om forskningen på kvikksølvforgiftning og om andre tannlegeassistenter som beskrev liknende symptomer, nikkete hun gjenkjennende.

– Akkurat sånn er det. Akkurat sånn er jeg blitt. Jeg har aldri hatt trøbbel med å lære meg nye ting i jobben, og jeg har alltid likt jobben min. Nå gruer jeg meg for å lære noe nytt fordi jeg synes det er vanskelig. Det er en veldig vond følelse av ikke å strekke til. En ydmykende følelse av å føle seg dum, forteller hun.

Håndknadd kvikksølv

Mortensen har jobbet i 23 år som tannlegeassistent. Fortsatt jobber hun tre dager i uken på et tannlegekontor, der hun stortrives. Heldigvis er det slutt på de helsefarlige metodene for behandling av kvikksølv.

Utvalgt samarbeidspartner for A.L.F

Advokatfirmaet Nidaros DA
MNA

Vi har lang og bred erfaring med behandling av personskadesaker, forsikringssaker, erstatningssaker og trygdesaker.

Advokat Ivar Chr. Andersskog

Advokat Bjørn M. Brauti

Advokat Robert Helberg

Advokat Solveig Moen

Advokat Knut Melting

Advokat/MBA Hasse Benberg

Advokatfullmektig Magnhild Børsting Røe

Advokatfullmektig Morten Muus-Falck

Advokatfullmektig Hilde Wahl Moen

Advokatfirmaet Nidaros DA
Kjøpmannsgt. 19
7013 Trondheim, Norway

Telefon +47 73 87 99 99
Telefaks + 47 73 87 99 98
E-Post: post@nidarosda.no
www.nidarosda.no

Hun begynte i 1967 som 17-åring i Oslo kommunale tannpleie med barn og unge. Den gang ble kvikksølv presset ut av plastflasker, og var hullet litt stort, så ble det fort mye søl. Kvikksølvdråpene ble ofte liggende lenge i sprekker i gulvbelegg og hjørner. De ble gjerne sopt opp med giftingen eller en bit røntgenfilm som inneholdt bly, og da hektet kvikksølv seg på.

Uten munnbind og hansker knadde Mortensen daglig amalgam til hun var svart på fingertuppene.

– Hvis det var for mye kvikksølv i amalgamet, så masserte og presset vi kvikksølv ut og over i et glass med vann. For å holde amalgamet myk, gned vi den enten mellom fingrene eller i den tynne huden inni håndflaten. Helt til tannlegen trengte den, beskriver Mortensen.

Daglig gift damp

Formiddagen fra klokken 9.00 til 14.00 var satt av til behandling av barn. Siden barn er mer urolige, brukte man kobberamalgam som var raskere å jobbe med. Kobberamalgamet inneholdt 70 prosent kvikksølv og 30 prosent kobber, og måtte varmes opp over en spritbrenner før den kunne bearbeides i hendene.

– Vi holdt skjeen over flammen og lente oss godt over for å se om det kokte. Der sto vi og pustet inn kvikksølv dampen mens vi ventet på at kvikksølv skulle piple fram. Ironisk nok var vi den gang mest bekymret for ikke å brenne oss på flammen.

Den prosessen gjentok Mortensen hver halve time størsteparten av dagen i mange år. I tillegg knadde hun det vanlige sølvamalgamet med 50 prosent kvikksølv resten av arbeidsdagen. Hun arbeidet også med andre farlige stoffer når hun rengjorde instrumenter og framkalte røntgenbilder.

Ingen yrkesskade

På tross av rapporter fra utlandet og etter hvert også fra norsk forskning som bekrefter at hennes kroniske plager er forenlige med senskader etter kvikksølvforgiftning, så er de ikke godkjent som yrkesskade.

Sissel Mortensen har nylig fått avslag fra trygdeetatens Nav om å få sine helseskader godkjent. Hun har

vært gjennom massevis av tester og undersøkelser, som bekrefter at det finnes spor etter kvikksølv. Hun ble utsatt for fra 1967 fram til 1990-tallet. Men Nav godtar likevel ikke senskadene som yrkesskade. Hittil har alle tannlegeassistenter fått avslag på søknader om erstatning.

Nå har Fagforbundet overtatt hennes sak og ansvaret for å anke den videre i systemet, først til trygderetten og så eventuelt videre i rettssystemet. Mortensens sak har begynt den lange veien som forhåpentligvis fører til at tannlegeassistenter som ble utsatt for skadelige doser kvikksølv, kan få yrkesskadeerstatning.

Kvinnenes løsemiddelsak

Amalgamsaken kalles også for kvinnenes løsemiddelsak. På 1980-tallet ble det påvist at mange menn som var utsatt for løsemidler fikk alvorlige senskader. Etter en lang kamp ble disse godkjent som yrkesskader.

– Selv om mange tannlegeassistenter i årevis har meldt om kroniske skader, så har ikke kvinnene blitt trodd. Det er heller ikke så mange som har hatt helse eller orket tanken på å kjempe fram saken. Akkurat som med løsemiddelskadene, så går disse plagene på selvfølelsen løs, og man skal være sterk for å stå fram, forteller rådgiver Vibeke Bråten i Fagforbundet.

– Og forskningen viser at på samme måte som med løsemidler og røyking, er risikoen påvist, men ikke alle blir syke.

200 saker

Fagforbundet har fått inn nærmere 200 liknende saker, og er forberedt på at enda flere medlemmer trenger hjelp. Det er stor variasjon mellom tannlegekontorene og derfor blir det krevende å dokumentere arbeidsrutiner, -lokaler og eksponeringen for kvikksølv.

– Det er en sak med mange utfordringer. Kan det være slik at et akseptabelt kvikksølvnivå for menn, er skadelig for kvinner som veier mindre, undrer Fagforbundets advokat Anne-Gry Rønning-Aaby som er beredt til å kjøre Mortensens sak hele veien i rettssystemet.

Knuste forsikrings-selskapet med usynlig hjerneskade

63-åring fikk medhold i lagmannsretten. Forrige uke falt en dom i Borgarting lagmannsrett som kan få stor betydning for arbeidstakere som faller ut av arbeid på grunn av skadelig løsemiddelleksponering.

En 63 år gammel mann, som i en årrekke har arbeidet i trykkeri, ble tilkjent over en halv million kroner i erstatning. Dette til tross for at medisinske undersøkelser ikke har avdekket objektive funn av hjerneskade hos den tidligere trykkeren.

«Lagmannsretten finner at rettskildebildet klart taler i retning av Xs forståelse om at det er tilstrekkelig med subjektive symptomer, som samsvarer med det som erfaringsmessig rapporteres ved løsemiddelskade, for at kravet til sykdom i § 11 annet ledd, bokstav B (i yrkesskadeforsikringsloven *journ.anm.*) er oppfylt», heter det i den ferske dommen.

- Viktig prinsippdom

Advokat Ole Hauge Bendiksen, som representerer 63-åringen, betegner avgjørelsen i Borgarting lagmannsrett som en viktig prinsippdom.

- Min klient er glad og kjenner en stor lettelse. Retten slår klart fast at man kan ha en løsemiddelskade, selv om det ikke foreligger objektive funn på hjerneskade gjennom nevropsykologiske tester, sier advokaten.

Borgarting lagmannsrett mener 63-åringen avla en «meget troverdig» forklaring for retten. Mannen forklarte at han hadde vondt i hodet i mange år mens han var i

arbeid. Han gikk «bakfull» hjem fra jobben. Fysisk sett er han i dag i god form, men han opplever «noe galt i hodet - er ikke med - er ved siden av meg selv».

63-åringen fortalte videre at han må ha lapper for alt han skal foreta seg. Ofte glemmer han hvor han har parkert bilen, og han leser samme avis flere ganger, uten å få med seg innholdet.

Han føler seg trøtt, er oppfarende og tåler ikke støy. Kontakten med barn og barnebarn er redusert ved at han ikke orker sammenkomster der det er mange folk.

- Operert med feilaktige vilkår

Retten mener løsemiddelskaden er årsak til at trykkeren falt ut av jobb, til tross for at han i de siste årene i arbeid bare var utsatt for løsemidler i små mengder.

- Domstolen viser til at han i tidligere år har vært betydelig eksponert. Den senere lave eksponeringen ble dråpene som fikk begeret til å flyte over, sier Ole Hauge Bendiksen.

Advokaten mener den ferske dommen gir forsikrings-selskapene store utfordringer.

- Retten sier at forsikrings-selskapet har operert med feilaktige vilkår for hva som skal kunne godkjennes som løsemiddelskade.

Nå må selskapene finne ut hva de tenker å gjøre med det. Hva med tidligere saker hvor forsikrings-selskap har avslått skadelidtes krav på dette grunnlaget? Ønsker selskapene nå å gjøre opp for seg? undrer advokat Ole Hauge Bendiksen.

Anker trolig

Gjensidige Forsikring vurderer å anke til Høyesterett.

- Etter Gjensidiges syn bygger dommen på uriktig bevisbedømmelse og en uriktig rettsanvendelse. Dommen løser dessuten ikke flere uavklarte spørsmål ved bedømmelsen av løsemiddelskader.

- Det er ønskelig å få Høyesteretts vurdering av de prinsipielle spørsmål som saken reiser, og vi vil derfor vurdere en anke, sier leder for forsikringsjuridisk avdeling i Gjensidige, Ulla Wangestad, til Dagbladet.no.

Forsikrings-selskapet mener lagmannsretten ikke har tatt stilling til spørsmålet om det må foreligge hjerneskade for at man skal kunne konkludere med at skadelidte har en løsemiddelskade. Selskapet påpeker at det er ulik oppfatning blant leger om dette spørsmålet.

- Hvilke diagnosekriterier som skal legges til grunn er uklart etter lagmannsrettens dom. Som utgangspunkt forholder vi oss til WHO's diagnosekriterier, hvor diagnosen løsemiddelskade er ensbetydende med toksisk en-

cefalopati. Den må verifiseres gjennom nevrologiske eller nevropsykologiske funn. En nevrologisk skade vil imidlertid kunne verifiseres gjennom en klinisk undersøkelse av nevrolog, sier Ulla Wangestad.

Gjensidige mener det er et absolutt vilkår for diagnosen løsemiddelskade, at man finner tegn på hjerneskade gjennom medisinske tester.

- Det er et faktum at mange blir gradvis bedre etter at løsemiddelskade opphører. Derfor skal man vente minst et år før nevropsykologisk test gjennomføres. Forutsetningen for å få erstatning for tap i fremtidig inntekt frem til pensjonsalder etter Yrkesskadeforsikringsloven, er at det foreligger en varig skade eller sykdom, påpeker Wangestad.

- Riktig dom

Jusprofessor Asbjørn Kjøenstad ved Universitetet i Oslo er regnet som landets fremste ekspert på trygdelovgivning. Han ledet det regjeringsoppnevnte Yrkesskadeutvalget, også kalt Kjøenstad-utvalget, som har sett på hvordan yrkesskadesystemet bør organiseres for å møte framtidens utfordringer.

- Dommen i Borgarting lagmannsrett er en riktig dom, og slik sett er det ikke noe oppsiktsvekkende ved den. Kravene til medisinsk uførhet er juridiske og ikke medisinske, påpeker Kjøenstad.

Han har liten tro på at Høyesterett slipper inn en eventuell anke fra forsikringsselskapet.

Flertallet i Kjøenstad-utvalget har uttalt at objektive funn av hjerneskade ikke er et vilkår for diagnosen løsemiddelskade.

«Der arbeidstakeren bare har subjektive symptomer, men der disse eksempelvis samsvarer med det som erfaringsvis rapporteres ved løsemiddelskader, er kravet til «sykdom» i annet ledd oppfylt. Det er ikke nødvendig at det foreligger objektivisert sykdom i form av nevropsykologisk påvist hjerneskade (encefalopati)», sier utvalget som også er sitert av lagmannsretten.

- Vi er veldig klare i vår uttalelse rundt dette, og lagmannsretten har sitert oss riktig i denne dommen, sier Asbjørn Kjøenstad.

Paradoksalt nok var Gjensidige Forsikring også representert i dette Yrkesskadeutvalget. Selskapets representant, Olaf Løberg, var også blant flertallet som mener at man kan få godkjent løsemiddelskade, uten at det foreligger medisinske funn på hjerneskade.

- Vi er nok uenig med utvalget i dette spørsmålet, sier Ulla Wangestad i Gjensidige Forsikring.

Kilde: Dagbladet ved Asle Hansen

Løsning kryssord

1	H	2	U	3	K	4	O	5	M	6	M	7	E	8	L	9	S	10	S	11	S	12	V	13	I	14	K	15	T	16	R
17	F	18	J	19	A	20	S	21	V	22	D	23	S	24	P	25	R	26	E	27	N	28	G	29	E	30	F	31	O		
32	L	33	Ø	34	E	35	R	36	B	37	R	38	A	39	E	40	I	41	L	42	N	43	M	44	M						
45	A	46	R	47	M	48	T	49	O	50	V	51	E	52	R	53	L	54	E	55	G	56	E	57	R	58	O	59	P		
60	E	61	I	62	M	63	E	64	P	65	L	66	N	67	E	68	N	69	S	70	M	71	T								
72	U	73	T	74	K	75	O	76	M	77	S	78	S	79	F	80	K	81	E	82	N	83	S	84	E						
85	R	86	A	87	M	88	Y	89	A	90	K	91	E	92	S	93	S	94	K	95	A	96	D	97	E						
98	Y	99	L	100	E	101	I	102	K	103	R	104	I	105	N	106	O	107	C	108	I	109	R	110	K	A					
111	G	112	I	113	R	114	T	115	O	116	G	117	U	118	L	119	Y	120	K	121	K	122	E	123	S	124	I	L			
125	J	126	I	127	D	128	E	129	R	130	L	131	O	132	D	133	D	134	E	135	N	136	T	137	O	138	T	139	A	L	
140	R	141	A	142	S	143	O	144	L	145	I	146	E	147	O	148	L	149	A	150	E										
151	U	152	T	153	L	154	E	155	G	156	D	157	A	158	B	159	S	160	M	161	I	162	T	T							
163	A	164	R	165	T	166	E	167	L	168	N	169	E	170	R	171	G	172	R	173	E	174	E	175	V	176	N	177	E	R	
178	E	179	R	180	N	181	E	182	D	183	S	184	N	185	U	186	T	187	E	188	E	189	I	190	N	191	A				
192	F	193	A	194	G	195	R	196	E	197	O	198	S	199	F	200	I	201	N	202	203	N	204	O	T						
205	F	206	I	207	L	208	T	209	E	210	R	211	M	212	A	213	S	214	K	215	216	217	218	219	220	221	222	223	224	225	
226	F	227	E	228	L	229	E	230	R	231	A	232	U	233	R	234	E	235	K	236	237	238	239	240	241	242	243	244	245	246	
247	E	248	D	249	A	250	G	251	E	252	R	253	254	255	256	257	258	259	260	261	262	263	264	265	266	267	268	269	270	271	
272	B	273	R	274	E	275	276	277	278	279	280	281	282	283	284	285	286	287	288	289	290	291	292	293	294	295	296	297	298	299	300

Tema:
A.L.F.

ARBEIDSMILJØSKADDES LANDSFORENING

Hvem er vi, hva gjør vi, hva vil vi ?

Arbeidsmiljøskaddes Landsforening (A.L.F) er en partipolitisk og religiøst uavhengig interesseorganisasjon for personer med sykdommer eller skader som har eller kan mistenkes å ha sammenheng med arbeidsmiljøforhold. Initiativet til foreningen ble tatt og styres av arbeidsmiljøskadde selv.

A.L.F skal fremstå som et ressursorgan i arbeidet med å forebygge og informere om løsemiddel- og andre arbeidsmiljøskader relatert til omgang med helseskadelige stoffer, og å gi opplysninger til de som vil vite mer om disse problemene.

A.L.F har likemannstilbud i alle lokallag. Likemannsarbeid går ut på at personer innen A.L.F, gjennom private samtaler, deler erfaringer med andre som har liten eller ingen kjennskap til problematikken rundt skader eller sykdommer ervervet i forbindelse med utøvelse av sitt yrke. Dette er en viktig del av arbeidet A.L.F gjør.

A.L.F søker alltid å ha et tett samarbeid med de offentlige myndigheter, fagforeninger, bedriftshelsetjenester, arbeidsgivere og verneombud.

A.L.F er tilsluttet Norges Handikapforbund og vi kan tilby de samme medlemsfordeler som andre NHF-medlemmer får.

A.L.F er landsomfattende med lokallag/kontakter i alle fylker.

A.L.F utgir et eget medlemsblad, «Syndrom». Bladet utgis 4 ganger per år og presenterer aktuelt stoff, nytt fra lokallagene og annen viktig informasjon.

A.L.F har et eget fagråd sammensatt av eksperter innenfor jus, psykologi, yrkeshygiene, arbeidsmedisin, trygdekompetanse og sosialt arbeid.

A.L.F skal foruten det å ivareta interessene til de med ervervete sykdommer og skader grunnet arbeidsmiljøet, også ivareta interessene til de pårørende.

A.L.F skal ivareta interessene til de som kan være utsatt for å bli påført sykdommer eller varige skader under utøvelse av sine yrker.

A.L.F skal arbeide for å bedre forholdene i forbindelse med diagnostiseringen av sykdommer og skader grunnet arbeidsmiljøet.

A.L.F skal drive informasjonsarbeid om skadevirkninger og konsekvenser, og hva en bør ta hensyn til for å unngå skader, for eksempel bruk av nødvendig og hensiktsmessig verneutstyr.

A.L.F skal arbeide for å opprette rehabiliteringstilbud for arbeidsmiljøskadde i Norge.

A.L.F skal markere foreningen i sammenhenger der risikoen for skader er stor.

Vårt arbeid bygger på at alle mennesker har samme grunnleggende behov og at alle mennesker er likeverdige. På bakgrunn av dette aksepterer vi ikke at sykdom eller skader skal resultere i økonomiske eller sosiale ulikheter.

Vi vil, bl.a. gjennom samtaler med pårørende, øke kunnskapen og forståelsen for de arbeidsmiljøskaddes problemer med å mestre hverdagen sosialt.

Vi vil gjennom vårt informasjonsarbeid og ved hjelp av våre erfaringer og kunnskaper øke motivasjonen hos yrkesutøvere og bedriftsledere til å arbeide aktivt for å bedre helse, miljø og sikkerhetsarbeidet i bedrifter hvor dette er nødvendig. Vi vil arrangere kurs og seminarer hvor helsepersonell, bedriftsledere, vernepersonell og yrkesutøvere kan delta.

Innmelding i Arbeidsmiljøskaddes Landsforening

Tilsluttet Norges Handikapforbund

Medlemstype (velg én)
 Hovedmedlem - kr 300,-
 Husstandsmedlemskap - kr 150,-
(forutsetter minimum ett hovedmedlem i husstanden)

Kategori:

Arbeidsmiljøskadd
 Pårørende
 Interesse-/støttemedlem

Navn: _____

Adresse: _____

Postnummer: _____ Poststed: _____

E-post: _____

Telefon/mobil: _____

Fødselsdato og år: _____

Ja takk, send meg informasjon fra NHF og samarbeidspartnere via SMS Ja, jeg ønsker også informasjon via e-post

Sted/dato: _____

Underskrift: _____

Når jeg melder meg inn i Arbeidsmiljøskaddes Landsforening (A.L.F) samtykker jeg i å motta informasjon fra organisasjonen. Innmeldingen innebærer samtidig at alle opplysninger blir behandlet sensitivt og etter datatilsynets retningslinjer. Medlemskapet følger kalenderåret fra 1.1 til 31.12 samme år.

Adressaten betaler for sending i Norge

Distribueres av Posten Norge

Arbeidsmiljøskaddes Landsforening

A.L.F
Svarsending 0047
0090 Oslo

Hva er løsemidler?

Løsemidler er væsker som løser opp faste stoffer. Løsemidlene vil under bruk gå over i damp eller gassform og trekkes ned i lungene via åndedrettet og føres videre ut i kroppen via blodbanen. Mange løsemidler har evnen til å trenge gjennom huden og føres videre rundt i kroppen. På grunn av halveringstiden blir organiske løsemidler lagret i kroppens fettvev og kan forvolde skade i hjerne og nervecellene. På grunn av sine kjemiske egenskaper kan de over tid skade sentralnervesystemet. De kan også skade slimhinner og indre organer som lever og nyrer.

Hva er Isocyanater?

Isocyanater er ikke et løsemiddel, men et kjemisk stoff som finnes i en hel rekke produkter som benyttes bl.a. i bil, møbel og bygningsbransjen. De som arbeider i bilbransjen, f. eks. med oppretting, billakkering og bilglass, kommer i kontakt med isocyanater gjennom kjemikalier, lim og lakkprodukter. Dessuten vet man at isocyanater frigjøres ved oppvarming. Dette er spesielt aktuelt ved sveising og annet mekanisk arbeid som utvikler varme og som foretas på lakkerte og andre behandlede flater. Det har lenge vært kjent at kontakt med isocyanater kan medføre akutte og kroniske helseskader, som for eksempel lunge- og hudsykdommer. Nyere forskning har vist at dette problemet sannsynligvis er mye mer omfattende enn man tidligere har trodd.

Hva er MCS? (Multi kjemisk overfølsomhet)

Mange yrkesaktive, som har fått ødelagt helsa på grunn av skadelig kjemisk påvirkning, har i tillegg utviklet MCS. Tilstanden kjennetegnes ved at de som rammes reagerer med sykdomssymptomer på kjemiske stoffer, selv i

meget lave konsentrasjoner. Tilstanden opptrer relativt ofte sammen med andre helseskader, som for eksempel løsemiddelskader, astma og skader på slimhinner.

De som blir syke får symptomer fra flere organsystemer, oftest fra sentralnervesystemet og luftveiene. En del personer får i tillegg psykiske problemer, som kan skyldes virkninger av det kjemiske stoffet i seg selv, eller belastninger som følge av sykdommen.

Pårørende

Når en person blir utsatt for en skade relatert til bruk av helseskadelige stoffer, får dette store konsekvenser for familien. Det vil igjen gi seg utslag i den skaddes situasjon og kan i mange tilfeller medføre til psykiske belastninger for alle, i tillegg til sykdommen. Det er derfor viktig at de pårørende, sammen med den skadde, blir informert om hva en løsemiddelskade eller annen kjemisk helseskade innebærer, hvorfor den skadde har endret personlighet og hvordan en best skal takle en vanskelig familiær situasjon.

Mangel på slik kunnskap hos de pårørende skaper ofte unødige konflikter. Arbeidsmiljøskaddes Landsforening har som et av de viktigste formålene å tilrettelegge for en større forståelse og kunnskap omkring denne problematikken.

Vansker med å mestre aggressivitet er et sosialt handikap. For å skjule sine problemer med det er det vanlig at den skadde isolerer seg, og ofte er det ektefellen som må representere familien utad.

Med andre ord får den skadde ofte stadig færre kontakter med andre, og blir mer og mer avhengig av sin ektefelle og øvrige familie.

Løsemiddel- og andre kjemiske helseskader kan i mange tilfeller ikke helbredes, men man kan lære seg å leve med dem.

MEDLEMSFORDELER

Som hovedmedlem i Arbeidsmiljøskaddes Landsforening (A.L.F) er du i tillegg fullverdig medlem i Norges Handikapforbund. Du får en rekke gode, nyttige og varierte medlemstilbud både igjennom A.L.F og NHF. Medlemskontigenten må være betalt for å kunne benytte seg av medlemsfordelene.

Råd og veiledningstjeneste.
Rettighetsinformasjon.

Rabattordninger på: Bensin, hotell-
opphold, feriereiser og bilutleie.

Bli medlem nå!

Gunstige forsikringsordninger.
Medlemskap i NAF til redusert pris.

NHFs feriehytte m/anneks kan
leies til svært gunstige priser.

Medlemskontigent per 1.1.2008

Kr 300,- for hovedmedlemmer/interessemedlemmer

Kr 150,- for husstandsmedlemmer

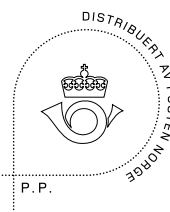
ISSN 0802-6092

Returadresse:

Arbeidsmiljøskaddes
Landsforening
Postboks 9217 Grønland
0134 OSLO

B

NORGE

A.L.Fs lokallag og kontaktpersoner

Akershus lag av A.L.F

Leder Tom Vernang
Steinsleppen 9, 1405 Langhus
Telefon 64 87 37 46
E-post: t-egil-v@online.no
Lagets adresse:
Holteveien 5, 1400 Ski
Lagets telefon 90 21 43 51

Aust-Agder lag av A.L.F

Leder Jens Olav Solli
Gml. Sandvigsvei 21
4816 Kolbjørnsvik
Telefon: 37 01 11 25
Mobil: 90 60 12 33
E-post: jensolli@start.no
Lagets adresse:
Myratunet Bo & omsorgssenter
4849 Arendal

Buskerud lag av A.L.F

Leder Jan Arne Dammen
Revefaret 47, 3033 Drammen
Telefon: 32 88 55 07
Mobil: 90 59 31 53
E-post: arnedam@online.no

Finnmark lag av A.L.F

Kontakt: Bjørn-Erik Reiersen
Marienlund 21 B, 9511 Alta
Mobil: 91 55 76 00
E-post: reiersen@hoved.net

Hedmark

Norges Handikapforbund
Postboks 9217 Grønland
0134 Oslo
E-post: helseskader@nhf.no

Hordaland lag av A.L.F

Leder Fred Gunnar Eide
Hylkjebakken 12, 5109 Hylkje
Telefon: 55 24 88 24
Mobil: 99 35 88 86
E-post: fgu-eide@online.no

Møre og Romsdal lag av A.L.F

Leder Frode Steen Gunstensen
Moen, 6440 Elnesvågen
Telefon: 71 26 50 82
Mobil: 99 74 66 72
E-post: frode@alfnorge.no

Nordland lag av A.L.F

Kontakt: Haldor Solhaug
Burmaveien 21, 8640 Hemnesberget
Telefon: 75 19 31 39
Mobil: 91 68 40 59

Kontakt: Karl Grønningsæter
Tjønnevegen 3, 8610 Mo i Rana
Telefon: 75 13 10 94
Mobil: 90 94 21 06

Nord-Trøndelag lag av A.L.F

Leder Svein Bedin
Heggli, 7600 Levanger
Telefon 74 09 58 28
Mobil 95 15 64 81
E-post: sve-bedi@online.no

Oppland lag av A.L.F

Leder Jan Bakken
Åveitbakken 1 A, 2609 Lillehammer
Telefon: 61 25 48 75
Mobil: 92 03 41 53
E-post: ja-torb@online.no

Oslo lag av A.L.F

Leder Geir Werner
Norderhovgt. 34 B, 0654 Oslo
Mobil: 92 82 06 75
E-post: alfoslo@nhf.no

Oslo lag avd. Offshore

Leder Sigmund Aven
Postboks 9217 Grønland, 0134 Oslo
Telefon: 24 10 25 35
Mobil leder: 41 02 72 27
Mobil nestleder: 91 13 19 69
E-post: alfossore@nhf.no
sigmundaven@gmail.com
jan.bik@c2i.net

Rogaland lag av A.L.F

NHF Sørvest
Kokstadveien 46 B, 5257 Kokstad
Telefon: 55 11 99 50
E-post: nhf.soerwest@nhf.no

Sogn og Fjordane

Kontakt: Kjell Horn
6770 Nordfjordeid
Telefon: 57 86 00 24
Mobil: 48 10 00 34
E-post: helseskader@nhf.no

Sør-Trøndelag lag av A.L.F

Leder Unni Jensen
Bjørnebyv. 19 A, 7025 Trondheim
Telefon/-faks 72 55 98 01
E-post: u_jensen@c2i.net

Telemark lag av A.L.F

Leder John Andrén
Porsgrunnsvegen 19 A, 3730 Skien
Telefon: 35 52 12 83
E-post: e-andren@online.no

Troms lag av A.L.F

Leder Tormod Hansen
Hans Nilsens vei 19, 9020 Tromsdalen
Telefon: 77 63 51 05
Mobil: 41 55 15 00
E-post: annsylvi@frisurf.no

Vest-Agder lag av A.L.F

Leder Lars Kristian Hille
Postboks 168, 4502 Mandal
Telefon: 38 26 11 65
Mobil: 91 30 88 73
E-post: kr-hil@frisurf.no

Vestfold lag av A.L.F

NHF Oslofjord Vest
Tollbugt. 115, 3041 Drammen
Telefon: 32 88 29 29
Telefaks: 32 88 29 20
E-post: nhf.oslofjordvest@nhf.no

Østfold lag av A.L.F

NHF Øst
Holteveien 5, 1400 Ski
Telefon: 64 87 88 44
Telefaks: 64 87 88 49
E-post: nhf.oest@nhf.no

A.L.F Internasjonal, Spania

Rune Bergmann
Apartado 122
03581 Alfaz Playa
Alicante
Spania
Telefon: 0034 - 965878742
E-post: runebergmann@yahoo.com